

تاریخچه‌ی مستشاران آمریکایی در ایران^(۱)

به قلم سید کاظم اتحاد

نفوذ شوستر یکی از عوامل مهم اوضاع عمومی شده است

کارشنکی روس‌ها

مستر شوستر اولین مستشار آمریکایی در ایران در اثر پشتکار و جدیت خود در مدت کمی به اندازه‌ای توانست در محافل ملی و سیاسی ایرانی معروف و محبوب شود که سفیر کبیر آن روز انگلیس در تهران به وزیر خارجه انگلیس نوشت:

به مجردی که سفارت روس مطلع شد دولت ایران مصمم است مستشارانی برای مالیه از آمریکا استخدام نماید سفیر کبیر آن دولت در واشنگتن به وزیر خارجه آمریکا خاطرنشان ساخت که: «اعزام مستشاران مالی از طرف دولت آمریکا به ایران برخلاف منطق و مراسم دوستی است. وزارت خارجه آمریکا که تا آن وقت از یک چنین موضوعی اطلاع نداشت از آن اظهار بی اطلاعی نمود و جواب داد. «اگر در این باب بعدها پیشنهادی از طرف دولت ایران داده شود مورد دقت و تامل واقع خواهد گردید!» پس از این که شارژ دافر ایران تقاضای وزیر خارجه را تقدیم واشنگتن نمود دولت انگلستان سؤال کرد که: آیا دولت انگلیس هم در اعتراضی که سابقاً سفیر روس به دولت آمریکا کرده است شرکت دارد؟

دولت انگلیس جواب داد: «سابقاً این موضوع محل توجه و ملاحظه دولت انگلستان بود ولی فعلاً چنین توجهی موجود نیست!» ملاحظه می‌شود که دولتمن مخصوصاً روسیه در هر قدمی که حکومت جوان ایران برای اصلاح وضعیت داخلی خود می‌دانست بردارد مشکلات گوناگونی را برای او فراهم می‌نمود! واضح بود هرگاه مالیه مملکت سر و صورتی به خود می‌گرفت دیگر دولت‌های ایران احتیاج پیدا

نمی‌کردند در مقابل وجوه ناچیزی که به عنوان استقراض از دولتین روس و انگلیس می‌گرفتند منابع حساس و حیاتی درآمد مملکتی را به عنوان وثیقه قرضه گرو بگذارند! و محسوس بود که دولت با داشتن اعتبار و عایدی به خوبی می‌توانست امنیت طرق را ایجاد نماید و با ایجاد امنیت در داخله مملکت دیگر دولتین قادر نبودند هر روز به عنوان نبودن امنیت و تهدید منافع تجارتن قشون وارد ایران کنند و نفوذ سیاسی و اقتصادی خود را تا زوایای دور دست مملکت مستقل ایران توسعه دهند این نکته را نیز باید مورد توجه قرار داد که انگلیس‌ها به واسطه‌ی خوف از توسعه نفوذ قطعی روس‌ها در باطن مایل نبودند دستگاه مملکتی ایران را فلج سازند. معذک برای این که از قافله منفعت طلبی و ازدیاد نفوذ اقتصادی عقب نمانند خواهی نخواهی به اقدامات روس‌ها در تولید مشکلات همراهی و کمک می‌کردند!

بدیهی است وقتی استخدام مستشاران آمریکایی قبل از این که خود دولت آمریکا از موضوع مطلع شود مورد مخالفت و اشکال تراشی دولت روسیه واقع شود مستشاران مذکور نمی‌بایستی انتظار داشته باشد بتوانند وظایف خالصانه خود را نسبت به ملت محروم و ضعیفی که دست کمک به طرف نیم کره غربی دراز کرده است بدون آنتریک و دسیسه خارجیان انجام دهند اولی صمیمیت و حس وطن پرستی آزادی خواهان ادوار اولیه مشروطیت مخصوصاً نمایندگان دوره‌های سه گانه مجلس شورای ملی مانند سد آهنین در مقابل هرگونه کارشکنی روس و انگلیس مقاومت می‌کرد و با نهایت شجاعت و از خود گذشته‌گی از پیشرفت مطامع دولتین متحد جلوگیری می‌نمود ولی بسا اتفاق افتاده است که دیپلمات‌های جنوب ملیون را در اتخاذ رویه استقامت در مقابل مطامع پطروگراذ تشویق می‌کردند!

اولین دسیسه و آنتریکی که برضد مستشاران آمریکایی و تولید اشکال در انجام وظیفه آنها به عمل آمد از طرف «مسیو مورنارد» خزانه دار بلژیکی بود. مستشاران بلژیکی در آن تاریخ عامل مؤثر در پیشرفت سیاست روس‌ها در ایران بودند و شاید استخدام آنها در دوایر مالی یکی از شرایط استقراض‌هایی بود که در زمان مظفرالدین شاه به عمل می‌آمد! وقتی در تاریخ دهم فوریه ۱۹۰۷ (۲۶ ذیحجه ۱۳۲۴)

نمایندگان دوره اول مشروطیت مرحوم مظفرالدین شاه را مجبور به عزل «مسیو نوژ» بلژیکی کردند به دخالت روس‌ها «مورنارد» معاون مشارالیه به ریاست گمرکات انتخاب شد. زیرا گمرکات شمال در مقابل دو فقره استقراضی که مسیو نوژ از روس‌ها کرده بود به عنوان وثیقه معین شده بود و روس‌ها بهتر از بلژیکی‌ها آلت و عاملی نداشتند بتوانند این وثیقه را برای آنها نگهداری کنند!

زمانی که میسیون «مورگان شوستر» استخدام شد ۲۵ نفر بلژیکی گمرکات را اداره می‌کردند. مورنارد رئیس کل گمرکات به کمک سفارتین روسیه و بلژیک کوشش می‌کرد شغل خزانه داری کل را ضمیمه مشاغل خود نماید ولی استقامت و مخالفت نمایندگان مجلس نقشه او را به هم زد! مورنارد درصدد برآمد از طریق دیگری منظور خود را عملی سازد. در این اوقات دولت درصدد بود استقراضی به مبلغ یک میلیون و دو بیست و پنجاه هزار لیره از بانک انگلیس بنماید مجلس با این استقراض موافق بود. شرایط این استقراض مورد موافقت واقع شده بود وقتی لایحه این استقراض به مجلس تقدیم شد بنابه پیشنهاد فراکسیون دموکرات‌ها مجلس رای داد که نسبت به این لایحه تا ورود مستشاران آمریکایی اقدامی به عمل نیاید و بالعکس دولت بسیار در تصویب این قرضه عجله به خرج می‌داد زیرا در هیأت وزرای مرحوم سپهدار (محمد ولی خان) وزرای عضویت داشتند که خود مطالباتی از دولت ادعا داشتند و مایل بودند قبل از هرگونه کنترلی مطالبات خود را از این وجوه نقدی استیفا نمایند.

مورنارد از این وضعیت روحی وزراء استفاده کرد، یک طرح قانونی برای تقدیم به مجلس تهیه نمود. در این طرح ذکر شده بود یک هیأت ۱۵ نفری به ریاست مشارالیه مامور کنترل مخارج وجوه این استقراض بشود.

با تصویب ای طرح معلوم بود مستشاران مالی آمریکا دیگر در ایران کاری نداشتند. این قانون تصویب شد ولی در این وقت بود که شوستر وارد ایران شده و از این دسیسه که به کمک وزراء و بعضی از نمایندگان می‌رفت صورت بگیرد مطلع گردید شوستر تردیدی به خود راه نداد و با تقدیم یک گزارش مختصری در خصوص وضعیت مالی ایران به دولت پیشنهادی داده و در آن گزارش سؤال کرده بود آیا دولت میل دارد در این

خانه‌ی خراب رخنه‌ی دیگری ایجاد نماید؟ و چون اختیار ابطال این معامله و رد مخارجی که از این قرضه می‌شود از وظایف خزانه‌دار کل است باید قانون فوق لغو شود! دولت سپهدار ناگزیر گردید طرح شوستر را به مجلس تقدیم نماید این قانون در تاریخ غره جمادی الثانی ۱۳۲۹ (مطابق ۹ جوزا) با اکثریت قریب به اتفاق تصویب و به نام (قانون تفتیش دو کرویر لیره استقراض) نامیده شد.

پس از تصویب قانون اختیارات مالی خزانه‌دار کل، آزادی و وسعت عمل بسیاری به مستر شوستر داده شد.

دادن یک چنین صلاحیت و اختیارات وسیعی به یک نفر مستشار خارجی که بیش از یک ماه از ورود او به ایران نگذشته دلیل اعتماد بزرگی بود که مجلس دوم به مستر شوستر پیدا کرده بود. شاید استحکام مبانی اخلاقی و رفتار شخصی شوستر در ظرف این یک ماه و سه روز بی‌تأثیر در حصول این اعتماد و اطمینان نبوده است.

شوستر در ظرف این مدت از ملاقات با سفرای روس و انگلیس و حتی وزرای متنفذ کابینه سپهدار اعظم از قبیل مرحوم سردار اسعد بختیاری خودداری نمود و با نهایت جدیت و پشت کار اوقات خود را در انجام وظیفه‌ای که این مملکت با نهایت سخاوت و اعتماد تقدیمش نموده بود صرف می‌کرد. تمام قدرت‌های دولتی در مقابل قدرت این دیکتاتور مالی تمکین فرود آورده و دایره این قدرت به واسطه پشتیبانی مجلس شورای ملی روز به روز توسعه می‌یافت.

شوستر که سناغ ایران را از هر جهت بر منافع روس و انگلیس ترجیح می‌داد مورد اعجاب و وطن پرستان ایران شده بود. تا به حال در ایران دیده نشده بود که یک مستخدم خارجی تا این درجه از راه خلوص و صمیمیت به این مملکت خدمت نماید. به این جهت هر قدمی را که شوستر بر می‌داشت مورد پشتیبانی عمومی واقع می‌گردید. این رویه به نفوذ شوستر مجال داد از حدود وظایف خزانه‌داری پا فراتر گذاشته و در مسایل سیاسی و اداری طرف شور دولت ایران واقع شود دولت‌ها در مواقع مشکل شوستر را در هیأت وزراء احضار و از افکار او استفاده می‌کردند.

«سیر جورج بارکلی» سفیر انگلیس در راپرت مورخه ۱۰ رجب ۱۳۲۹ خود برای

«سیر ادوارد گری» وزیر خارجه نوشته بود: «مستر مورگان شوستر فعلاً دو ماه است در تهران مشغول کار شده و در این مدت کم، نفوذ او یکی از عوامل مهم اوضاع عمومی شده است!»

نقشه‌ی اساسی شوستر در تنظیم مالیه ایران این بود که تبعیض در گرفتن مالیات را لغو و کلیه‌ی وجوه وصولی را در خزانه تمرکز دهد و برای اجرای این نقشه قوایی را به نام ژاندارمری خزانه داری تشکیل داد. بسیاری از رجال بزرگ ایران از قبیل علاءالدوله - فرمانفرما - سپهسالار و رجال متنفذ دیگر سال‌ها بود از پرداخت مالیات خودداری کرده بودند. شوستر در اخذ این مالیات عقب افتاده پافشاری کرد و در نتیجه باتمام مشکلاتی که در مقابل او عرض اندام نمود موفق گردید آن مالیات‌ها را وصول و خزانه مملکت را پر نماید و حقوق عقب افتاده نظامی‌ها - مامورین کشوری و سفرای ایران را در خارجه مرتباً بپردازد.

وقتی دولتین روس و انگلیس مشاهده کردند که هدف شوستر بعد از نظم و اصلاح مالیه این است که از منابع عایدات داخلی استفاده نموده و احتیاج دولت را از استقراض‌های کمرشکن خارجه رفع نماید شروع به کار شکنی کردند. بدواً سفارت روس «مورنارد» رئیس کل گمرکات را تحریک نمود که از پرداخت عایدات گمرکات به عنوان این که وثیقه قرضه‌های دولت است خودداری نماید. پس از یک مذاکرات و کشمکش شوستر یادداشت مختصری به «مورنارد» نوشت و به مشارالیه گوش زد کرد: هرگاه در ظرف ۲۴ ساعت خود را و سایر مستخدمین بلژیکی و کلیه عواید گمرکات را در اختیار او نگذارد علاوه بر این که حقوق آنها را توقیف خواهد کرد: تمرد او را از اطاعت به قانون ۲۳ جوزا به عرض مجلس شورای ملی خواهد رسانید تا مجلس در وضعیت مستخدمین مذکور تجدید نظر نماید.

در اثر وصول این یادداشت مورنارد به شوستر اطلاع داد که او و کلیه مستشاران بلژیکی او امر خزانه دار را اطاعت می‌کنند و وجوه گمرکات نیز به حساب خزانه دار به بانک شاهی تحویل گردید. وقتی روس‌ها دیدند که این کار شکنی موثر نشد درصدد بر آمدند ضربت مهلکی به دولت مشروطیت جوان ایران و به اصلاحاتی که پایه آن را

شوستر با نهایت پشت کار بنا کرده بود وارد سازند.

هیجدهم ژویه ۱۹۱۰ مقارن بیست و یکم رجب ۱۳۲۹ دولت ایران اطلاع یافت که محمد علی میرزا شاه مخلوع به اتفاق شش نفر از همراهان خود از «گمش تپه» که نزدیک سر حد روسیه و در ساحل بحر خزر واقع شده است وارد ایران شده و به طرف مرکز حکومت نشین گرگان (استراباد) حرکت نموده است.

یکی از همراهان شاه مخلوع شاهزاده شعاع السلطنه برادر او و دیگری امیر بهادر وزیر جنگ حکومت باغ شاه و مستبدین معروف بود و در همین اوان شایع گردید که ارشدالدوله داماد مظفرالدین شاه با تذکره جعلی و مقدار زیادی تفنگ و فشنگ از بادکوبه عبور کرده وارد ایران شده است. از طرف دیگر خبر رسید که سالارالدوله برادر دیگر شاه وارد حدود غرب شده کرمانشاه را نیز تصرف نموده است.

ورود محمد علی میرزا که در (اودسا) تحت نظر دولت روسیه بود و مطابق پروتوکول منعقد در ۱۹۰۹ روس‌ها تعهداتی در این خصوص کرده بودند تمام محافل تهران را غرق حیرت کرد. زیرا پس از این که صبح (۱۵ ژویه ۱۹۰۹) بیست و ششم جمادی الثانی ۱۳۲۷ محمد علی شاه از آزادی خواهان شکست خورده و در سفارت روس در زرگنده متحصن گردید از سلطنت خلع شد و در تاریخ (سپتامبر ۱۹۰۹) بیست و یکم شعبان ۱۳۲۷ پروتوکولی به امضای سفیر روس و انگلیس از یک طرف و دولت انقلابی جدید ایران از طرف دیگر منعقد گردید. در این پروتوکول دولت روس تعهد کرده بود که محمد علی میرزا را تحت نظر قرار دهد و دولت ایران مکلف شده بود ماهیانه ۱۰۰۰۰۰ تومان به مشارالیه بپردازد و هرگاه شاه مخلوع دست به تحریکاتی زد حقوق او قطع گردد.

جنگ‌ها و انقلاباتی که به واسطه‌ی ورود شاه مخلوع و برادرانش در شمال و غرب ایران به وقوع پیوسته به مالیه مملکت ضربت زد ولی با وجود شوستر نتوانست جریان آن را مختل سازد، شوستر با نهایت شایسته‌گی کلیه مخارج اردو کشی‌ها را پرداخت و مساعی شاه سابق و برادران و اعوان او را خنثی و بلااثر نمود. روس‌ها وقتی دیدند این نیرنگ آنها کارگر نیفتاد درصدد برآمدند رسماً مداخله در امور داخلی ایران نمایند.